

Conclusies

abl

art-based Learning

Luisterend Leren

Paul Verschuur
Master Kunsteducatie
Fontys Hogeschool voor de Kunsten
Studiejaar 2021-2022

Inleiding

Hoe kan er een vertaalslag gemaakt worden van art-based learning met beeldende kunst, vanuit de methodiek van Jeroen Lutters, naar art-based learning met muziek als kunstvorm, die betekenisvol is voor studenten in het hoger muziekonderwijs? Vanuit deze onderzoeksvraag ben ik afgelopen jaar aan de slag gegaan met art-based learning workshops met muziek. In de komende alinea's presenteer ik mijn bevindingen aan de hand van de drie door mij in dit onderzoek gestelde kernbegrippen: art-based learning, muziekbeleving en het hoger muziekonderwijs.

Art-based learning

Art-based learning is een methodiek die zijn oorsprong vindt in de beeldende kunsten, ontwikkeld door dr. Jeroen Lutters (2012, 2019, 2020).¹ Aan de hand van vier fases gaat men in dialoog met een kunstwerk:

1. *Existentiële vragen*. Het formuleren van een voor de deelnemer relevante vraag.
2. *Sprekende objecten*. De deelnemer kiest een kunstwerk waarmee hij in dialoog gaat. In deze fase luistert de deelnemer gefocust en met oog voor detail naar wat het kunstwerk te vertellen heeft. Nog zonder te duiden, te oordelen of betekenis te geven. Zo objectief mogelijk waarnemen.
3. *Mogelijke werelden*. In deze fase laat de deelnemer zich meeslepen in een fictieve werkelijkheid tussen het werk en de deelnemer, waarin van alles met elkaar in verband kan worden gebracht. Associatie, verbeelding, fantasie en het divergente denken staan centraal in deze fase.
4. *Verhalen vertellen*. In deze convergerende fase tracht men betekenis te geven aan alles wat zich in de vorige fases aandienende. De opbrengsten worden verwerkt in een nieuw, eigen verhaal. Ervaringen worden gedeeld met mede-deelnemers.

Art-based learning gaat uit van het idee dat kunstwerken als 'sprekende objecten' veel te vertellen hebben, als je maar de tijd neemt om te luisteren. Leren *ván* kunst dus, niet *óver* kunst. Door het kunstwerk op verschillende manieren te benaderen komt er een creatief proces op gang, waar allerlei associatieve gedachten, emoties, herinneringen, ideeën, fantasie en net wat zich nog meer aandient met elkaar in verweving komen in een divergente stroom. In de laatste (convergerende) fase geeft men betekenis aan hetgeen zich aandienende en komt men tot nieuwe inzichten. Het ervaren van kunst wordt op die manier een vorm van denken. Autonomie, intuïtie, associatie en (het open staan voor) toeval spelen daarbij een belangrijke rol (Lutters, 2020).

In het ontwerpen van een art-based learning workshop is het belangrijk om ruimte te creëren voor die laatstgenoemde elementen. Er moet een open, veilige sfeer zijn, waarin deelnemers worden uitgenodigd om even af te zien van alles dat ze denken dat moet (Lutters, 2020). Ook is het van belang dat er voldoende tijd genomen wordt, zodat alle fases aandachtig kunnen worden doorlopen.

Muziekbeleving

In de vertaalslag naar art-based learning met muziek moet daarnaast rekening worden gehouden met het feit dat de perceptie van muziek zich anders voltrekt dan die van beeldend werk. Muziek staat niet stil, het beweegt in de tijd. Dat heeft ook gevolgen voor de faciliteiten, zo moeten de deelnemers apart van elkaar naar de muziek kunnen luisteren en dus geschikte apparatuur ter beschikking hebben. Het feit dat muziek niet vanuit één specifiek punt komt lijkt een positieve eigenschap te zijn in dezen. Zo beschrijven Ihde (2007) en Serrien (2017) hoe ze bij het luisteren ondergedompeld worden in de muziek, die omringend en grenzeloos is. In de workshops was vaak te zien dat deelnemers hun ogen sloten en op die manier inderdaad meegesleept leken te worden door de klanken. De meeste deelnemers hadden dan ook niet veel moeite met de derde fase.

¹ De term art-based learning komt ook in andere contexten voor, zie bijvoorbeeld De la Croix et al., 2021; Eiseman et al., 2017; Flamand et al., 2021. Het gaat dan om de beoefening van kunst als een les- of trainingsmethode. Ik doel echter steeds specifiek op de methode van Lutters, waarbij juist de beschouwing van een bestaand kunstwerk centraal staat, evenals de dialoog ermee. Receptief met kunst bezig zijn in plaats van productief.

Ook moet er vanzelfsprekend goed nagedacht worden over de keuze van het repertoire. Dit onderzoek is te beknopt om een uitspraak te kunnen doen over wat voor muziek wel en niet zou kunnen werken. Wel is duidelijk geworden dat het bieden van voldoende muzikale diversiteit van belang is. Dat is in dit onderzoek onvoldoende gelukt. Veel deelnemers gaven aan dat de muziekstukken erg dicht bij elkaar lagen. Bovendien denk ik met terugwerkende kracht dat vijf muziekstukken wellicht wat te beperkt is om überhaupt genoeg muzikale diversiteit te kunnen bieden. Het heeft gelukkig geen invloed gehad op het verloop van de workshop, of de mate waarin de workshop als betekenisvol werd ervaren, maar het is wel een aandachtspunt voor de toekomst.

Volgens Lutters (2019) blijkt art-based learning het meest geëigend voor een dialoog met beeldende kunsten. Uit mijn experimenten blijkt echter dat de methode ook geschikt is voor een ontmoeting met muziek. Een groot aantal deelnemers beschrijft dat er inderdaad allerlei associaties loskomen en dat dat leidt tot creativiteit, inspiratie, inzichten, mooie gesprekken en een diepere muziekbeleving (zie analyse van de workshops). Veel deelnemers noemen specifiek beeldende associaties. Beelden van natuur, kleuren, vormen of mensen. Ook uit muziekpsychologisch onderzoek blijkt dat muzikale stimuli bijzonder effectief zijn in het oproepen van beelden en daarmee samenhangende emoties en gedachten (Day & Thompson, 2019; Juslin & Västfjäll, 2008; Küssner & Eerola, 2019; McKinney & Tims, 1995; Taruffi et al., 2017).

Er was veel creatieve output. Vanuit de vierde fase kwamen er vele tekeningen, verhalen en gedichten, maar ook ideeën voor theater en choreografie. Ook werd het denken over creativiteit, de ontwikkeling daarvan en de verhouding van die ontwikkeling tot het ontwikkelen van technische skills gestimuleerd. Dat leverde interessante gesprekken op over de inrichting van muziekopleidingen.

Het hoger muziekonderwijs

Dat brengt mij bij een tweede belangrijk element in de onderzoeksvraag, de betekenis voor het hoger muziekonderwijs. Aan de hand van gesprekken die ik voerde, hetgeen ik las en hetgeen deelnemers van de workshops mij teruggaven zijn er een aantal punten aan te wijzen die suggereren dat er inderdaad een plaats is of zou moeten zijn voor art-based learning in het hoger muziekonderwijs.

Ten eerste lijkt het hoger muziekonderwijs nogal skillsgericht. Techniek, theorie en commercie zijn de belangrijkste aandachtspunten in het onderwijs. Vele gesprekspartners in dit onderzoek beamen dat. Art-based learning biedt de mogelijkheid om even los te komen van die skillsgerichtheid en af te dalen naar het fundament waarop die skills moeten rusten (Lutters, 2020). Het onderstaande citaat uit de feedback van een deelnemende Rockacademiestudente benadrukt dit argument:

Ik merk dat veel studenten hun liefde voor muziek verliezen waarmee ze ooit begonnen zijn. We worden getraind op onze skills en voelen de druk om te presteren. Veel is gericht op een eindproduct, iets commercieels, een prestatie: de mannelijke energie. We staan minder stil bij het proces en durven niet te vertragen, te voelen en te ervaren: de vrouwelijke energie. Ikzelf ben daardoor een tijdje mijn plezier in muziek maken kwijtgeraakt. Ik geloof dat deze workshop mensen een richting kan geven en na kan laten denken over de redenen waarom ze ooit begonnen zijn. Uiteindelijk voelt een publiek je werk ook pas als je het zelf voelt. (Van Hoof, persoonlijk communicatie, 25 februari 2022)

Ten tweede is art-based learning een tool om tot persoonlijke ontwikkeling te komen. Het vertrekt tenslotte vanuit persoonlijke, existentiële vragen. Wienk (2017) noemt dat existentieel georiënteerd onderwijs. In reactie op deelname aan mijn workshop schrijft een (anonieme) docent: "Het is een mooie manier om persoonlijke ontwikkeling (heel belangrijk in hoger onderwijs) een plek te geven, gekoppeld aan het metier van de student". Sommige deelnemers beschrijven inderdaad dat ze nieuwe inzichten hebben verworven. Eén student noemt het formuleren van een vraag op zich al een eyeopener. Iemand anders beschrijft: "Ik heb een stukje van mijzelf kunnen voelen in de muziek, in relatie tot

de onderzoeksvraag die ik voor mijzelf had geformuleerd". Een aantal deelnemers omschrijft hun ervaring als therapeutisch of geeft aan dat art-based learning goed zou kunnen werken in een therapeutische context. Nu heb ik zelf niet de ambities om me als therapeut te gaan bewegen, maar het zegt wel iets over wat art-based learning kan bijdragen op het vlak van persoonlijke ontwikkeling. Ook Lutters schrijft dat art-based learning kan stimuleren, maar ook troost kan bieden in de ontwikkeling van jongvolwassenen. "Om chaos om te vormen in een bij hem passende orde" (2020, p. 115).

Ten derde stimuleert art-based learning creativiteit en de ontwikkeling van creativiteit. Ik noemde dat hierboven al even. Niet alleen komen deelnemers tijdens de workshop al tot creatieve uitingen, sommige deelnemers geven specifiek aan dat ze inspiratie hebben gekregen voor het maken van nieuw werk en zien art-based learning als een tool in het creatieve proces. In feite is art-based learning op zichzelf al een creatief proces, waarin het creatieve denken centraal staat en tot ontwikkeling komt.

Ten vierde neemt art-based learning de tijd om tot aandachtig luisteren te komen. We leven in een snelle wereld. De manier waarop we naar muziek luisteren verandert mee met het tempo van de maatschappij. Echt luisteren is moeilijker geworden (Serrien, 2017). Ik merk dat ook aan mezelf en mijn studenten. Art-based learning kan helpen te vertragen en de aandacht te richten. Sommige deelnemers spreken specifiek van een nieuwe of andere manier van luisteren, die door een respondent werd omschreven als "aandachtig, maar toch ontspannen".

Het lijkt me goed om hier tot slot op te merken dat niet alle deelnemers feedback hebben gegeven. Dat zou een reden kunnen zijn dat er weinig tegengeluid was. Hoewel ik tevreden ben met al het enthousiasme, valt er natuurlijk zeker zo veel, als niet meer te leren van kritiek. Helaas is het echter lastig gebleken om deelnemers die wellicht niet of minder enthousiast waren zo ver te krijgen om dat met mij te delen. Ongeveer vier op de vijf deelnemers gaven feedback.

Concluderend

Uit dit onderzoek blijkt dat art-based learning zich goed laat vertalen van een methode met beeldende kunst naar een methode met muziek. Ook blijkt dat art-based learning met muziek op verschillende manieren betekenisvol kan zijn voor het hoger muzikonderwijs. In ieder geval voor de opleidingen waar ik te gast was. Genoeg redenen om dit soort experimenten te blijven doen. Ik ga er zelf dan ook mee door en ik hoop van harte dat anderen geïnspireerd zijn of raken om dat ook te doen. Er zijn ook al concrete ideeën over de voortzetting van dit onderzoek. Die zijn, samen met wat kritische noten ten aanzien van het onderzoeksproces, [hier te vinden](#).

Referenties:

- Day, R. A., & Thompson, W. F. (2019). Measuring the onset of experiences of emotion and imagery in response to music. *Psychomusicology: Music, mind, and brain*, 29(2–3), 75–89. <https://doi.org/10.1037/pmu0000220>
- De la Croix, A., Rose, C., Wildig, E., & Willson, S. (2011). Arts-based learning in medical education: the students' perspective. *Medical Education*, 45(11), 1090–1100. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2923.2011.04060.x>
- Eiserman, J., Lai, H., & Rushton, C. (2015). Drawing out understanding. *Gifted Education International*, 33(3), 197–209. <https://doi.org/10.1177/0261429415576992>
- Flamand, G., Perret, V., & Picq, T. (2021). Working with the potential of arts-based learning: Making sense and leaving 'Business as usual' behind in an art seminar. *Management Learning*. Published. <https://doi.org/10.1177/1350507621990256>
- Ihde, D. (2007). *Listening and voice*. Amsterdam University Press.
- Juslin, P., & Västfjäll, D. (2008). Emotional responses to music: The need to consider underlying mechanisms. *Behavioral and brain sciences*, 31(5), 559–575. <https://doi.org/10.1017/s0140525x08005293>
- Küssner, M., & Eerola, T. (2019). The content and functions of vivid and soothing visual imagery during music listening: Findings from a survey study. *Psychomusicology: Music, mind, and brain*, 29(2–3), 90–99. <https://doi.org/10.1037/pmu0000238>
- Lutters, J. (2012). *In de schaduw van het kunstwerk: Art-based learning in de praktijk*. Garant.
- Lutters, J. (2019). Tien jaar art based learning: Een terugblik. *Cultuur+Educatie*, 18(52), 30-40.
- Lutters, J. (2020). *Art-based Learning: Handboek creatief opleiden*. Coutinho.
- McKinney, C. H., & Tims, F. C. (1995). Differential effects of selected classical Music on the imagery of high versus low imagers: Two studies. *Journal of music therapy*, 32(1), 22–45. <https://doi.org/10.1093/jmt/32.1.22>
- Serrien, T. (2017). *Klank: Een filosofie van de muzikale ervaring*. Houtekiet.
- Taruffi, L., Pehrs, C., Skouras, S., & Koelsch, S. (2017). Effects of sad and happy music on mind-wandering and the default mode network. *Scientific Reports*, 7(1). <https://doi.org/10.1038/s41598-017-14849-0>
- Wienk, J. (2017). The arts contribution to the process of 'coming into the world'. In G. Barton & M. Baguley (Eds.), *The palgrave handbook of global arts education* (pp. 275–284). Palgrave Macmillan.